

Forray R. Katalin

Cigány diákok a felsőoktatásban

SUMMARY

The research shows those Hungarian initiatives, which from the end of the 1960's were looking for successful solutions of schooling Gypsy children and youth. In the legislation after the Fall of Communism the Hungarian Gypsies became one of the country's nationalities: similarly minority schools were formed. Taking the Soros Foundation's example shortly after scholarships were also given to the successful students. In the following period priority focus shifted to solving poverty and exclusion issues within schools. Today superlative education is getting special attention. From this point of reference I looked at the peoples dormitory movement's goals. Movements in the 1930's and 40's were greatly successful in the rise of Hungary's then excluded groups, the countrymen. Efforts made in the Gypsy population's interest are similar to the above movement's.

A tanulmány bemutatja azokat a hazai kezdeményezéseket, amelyek a hatvanas évek végétől megoldást kerestek a cigány gyermekek és fiatalok sikeresebb iskolázására. A rendszerváltás utáni jogalkotásban a hazai cigányság egyike lett a magyarországi nemzetiségeknek: hasonlóan cigány nemzetiségi (kisebbségi) iskolák is alakultak. A Soros Alapítvány mintáját követve hamarosan ösztöndíjat is bevezettek a sikeresen továbbtanulók számára. A következő időszakban a szegénység, a kirekesztettség iskolai problémáinak leküzdése kapott prioritást. Ma pedig különös figyelmet kap a felsőfokú továbbtanulás. Ebben a vonatkozásban tekintetem át a népi kollégiumi mozgalom célkitűzéseit. Az 1930-as és 1940-es évek nagy hatású mozgalma sikereket ért el az akkori Magyarország kirekesztett társadalmi rétege, a szegényparasztság felemelésében. A cigányság érdekében tett erőfeszítések története ezt idézi.

Előzmények

Még a rendszerváltás előtt indultak azok az oktatáspolitikai kezdeményezések, amelyek a cigány gyerekeket sikeresebb iskolai pályafutáshoz kívánták segíteni. Ekkor még nem volt szó a diplomássá válásról, a cél a kötelező általános iskola elvégzése volt. Az első támogató program – jóllehet nyíltan nem a cigány népcsoportot célozta meg – a hetvenes évek második felében született. Ez külön osztályok szervezését látta kiveze-

tő útnak az iskolázatlan társadalmi rétegekből származóknak azzal az elgondolással, hogy az iskoláskor kezdetén 2-3 év alatt behozhatók a hátrányok. A végzeteket ezután beszervezik majd a normál iskolai osztályokba. Rövidesen kiderült azonban, hogy ez a módszer nem segíti a támogatottakat. Egyértelművé vált, hogy a legrosszabb anyagi és művelődési helyzetű cigány gyermekek a többieknél alacsonyabb szintű oktatásban részesültek, és véglegesen kimaradtak a mindenkire kötelező általános iskolai oktatásból. Réger (1978) elemzése volt az a nagy hatású tanulmány, amelynek nyomán ezt az iskolázási formát megszüntették.

A Kemény István vezette – az 1970-es évek első felében végzett, de nyilvánosságra csak sokkal később jutott – cigánykutató (KEMÉNY, 1996) tudományosan is bizonyította a cigányság extrém alacsony iskolai végzettségét, ami az évek során a lakosság többi csoportjához képest alig változott, és a cigányság jelentős száma miatt súlyos társadalmi feszültségek forrásává válhatott.

Talán nem tévedek, ha a történetben nagy jelentőséget tulajdonítok Varga Gusztávnak, a Kalyi Jag Együttes megalapítójának és magának a népzenei együttesnek. (Később Varga Gusztáv alapította Kalyi Jag néven a máig működő roma középiskolát.) A cigány zenét a létező szocializmusban egyértelműen mellőzött kávéházi zene jelentette. Ez az együttes azonban egészen más irányzatot képviselt. Az Északkelet-Magyarországról származó fiatal cigányok – zömük a fővárosi iparban dolgozott, munkásszálláson élt – 1978 végén alapították meg együttesüket, amely eredeti nyelven adta elő a nagyközönség számára ismeretlen dalait. Az első időkben munkásszállásokon, ifjúsági klubokban, művelődési házakban lépett fel, az első olyan együttesként Magyarországon, sőt Európában, amely cigány nyelven énekelt. Már 1979-ben és 1980-ban kitüntetésekkel jutott.

A nyolcvanas évtizedben – nem utolsó sorban Pozsgai Imre oktatási és kulturális miniszter tevékenysége nyomán – „szabaddá vált” a cigányokról nemcsak mint az alacsony iskolázottság problémahalmazáról, hanem mint önálló kultúrájú népcsoportról beszélni, támogatásukat fontos társadalmi feladatnak tekinteni. A nyolcvanas évek során – a szerveződő civil csoportok hullámaiban – a cigányság körében is egyre erősö-

Kövezdi Gábor, PTE BTK Romológia-Szociológia BA szakos hallgató, 2011 óta a Wlislöck Henrik Szakkollégium tagja

Te miben látod a Wlislöck Henrik Szakkollégium legfőbb hasznát?

„A társaság nagyon fontos szerintem. Az, hogy van egy jó csapat, akikkel el tudunk lenni, akár tanulmányi ügyekben, akár szabadidős programokban. Mindkettőt fontosnak tartom. Fontos, hogy amit tanulunk, azt el tudjuk mélyíteni egy ilyen szakkollégiumban, és új ismereteket szerezhethetünk. A másik, ami nagyon fontos, hogy jobban együtt működjön a társaság.”

dő öntudatot eredményezett, megindultak az első civil szerveződések, de állami támogatást is kaptak népcsoportjuk támogatásához. (A ma is aktív cigány, roma közéleti személyiségek jelentős hányada a nyolcvanas évek végén szocializálódott, például Farkas Flórián, aki a nyolcvanas évektől hivatalosan vezető tisztségeket viselt országos cigány szervezetekben.)

A rendszerváltás után, a kisebbségekről szóló új törvény (1993) körüli viták – és az ebben az időszakban megszületett civil szervezetek – eredménye volt, hogy a cigányság kultúrájának megőrzése és fejlesztése is bekerült a programokba: más nemzeti kisebbségekhez hasonlóan létrejöhettek az ő kultúrájuk fenntartására, támogatására szolgáló iskolák. (Ekkor szerveződött a pécsi Gandhi Gimnázium, ehhez az új törvényhez kapcsolódott a budapesti Kalyi Jag Középiskola és a ma Hegedűs T. András nevét viselő szolnoki középiskola is.)

A Soros Alapítvány 1993-ban alapította meg az első olyan ösztöndíjat, amely a közép- és felsőoktatásban tanuló cigány diákokat támogatta, számukra kialakított fejlesztő és motiváló programokba vonta be őket, támogatandó sikeres tanulmányi pályafutásukat. Egykori formájában, céljaival már nem működik – kivonult Magyarországról a demokratikus jogállam megszilárdulásával – azonban a cigány egyetemistákat támogató, ma civil szervezetként dolgozó Romaversitas Alapítvány folytatja az általa indított tevékenységet.

A Soros Alapítvány 1984-ben kezdte meg működését Magyarországon. Fennállása alatt jelentős mértékben járult hozzá a magyar társadalom demokratizálódásához, az Európai Unióban elengedhetetlen pályázati kultúra elsajátításához és nem utolsósorban a leszakadt társadalmi rétegek felzárkóztatásához. Működésének első szakaszában kapott mások között például Orbán Viktor is egyetemi ösztöndíjat Oxfordba. Ezt a támogatási formát fenntartva egészítette ki működését a cigány fiatalok támogatásával.

A Soros Alapítvány példáját követve 1995-ben a kormány is alapított hasonló ösztöndíjat, amely különböző formákban máig fennáll. (Az Útravaló-MACIKA Ösztöndíj-program keretéből ma is pályázhatnak közép- és felsőfokú oktatásuk támogatására cigány, roma fiatalok.)

A cigányság nemzeti kisebbségként való elismerése jelentős – érdekképviselési – lépés volt. Oktatáspolitikai szempontból a többi nemzetiséggel való egyenrangúság, nem pedig a hátrányos szociális, művelődési helyzet kapott hangsúlyt. Így elkezdődhetek azok a lépések, amelyek a cigány kisebbségi oktatási programok kimunkálásához, elterjesztéséhez vezettek (FORRAY, 1998). Azaz – amint arra a következőkben még kitérünk – a nemzetiségi törvény, és az ennek szellemében megfogalmazott intézkedések a cigányságot nem hátrányos helyzetű társadalmi réteggént kezelték, hanem etnikai csoportként, mint a többi hazai nemzetiséget.

Egy újabb kísérlet

Ha csupán a kormányzó pártok ideológiai hangsúlyait vizsgáljuk, akkor feltételezhetjük, hogy a szocialista ideológiát képviselő pártok inkább koncentrálnak a javak és a hatalom megosztásának igazságtalanságára, az itt mutatkozó egyenlőtlenséget törekednek csökkenteni, a lemaradókra, a kirekesztettekre koncentrálnak, az ő helyzetü-

ket kívánják javítani. E tekintetben szemben állnak az olyan ideológiát képviselő pártokkal, amelyek számára a kulturális örökség, az ebben kifejeződő egyéni-kiscsoportos identitás megőrzése a kardinális érték, az egyéni teljesítményeket ebben a vonatkoztatási keretben értelmezik, és segítik. Ha elfogadjuk ezt az egyszerűsített sémát – és kilencvenes évek közepső négy évében ugyanaz a két szocialista értékrendszert követő párt határozta meg az oktatási prioritásokat, mint a 2002 utáni nyolc évben –, ez időszaknak a vizsgált csoportra irányuló oktatáspolitikáját az előző periódus korrekciójának tekinthetjük. Más szempontból azt állapíthatjuk meg, hogy a kilencvenes évek oktatáspolitikája megoldotta vállalt feladatát, a cigányság nagyobb kulturális csoportjainak (magyar cigány, oláh cigány, beás cigány) elvileg lehetőséget adott nyelvük, kultúrájuk iskolai megjelenítésére, csakúgy, mint más nemzetiségeknek, sőt ösztöndíjat biztosított közép- és felsőfokú tanulmányaikhoz (FORRAY, 2012). A cigánysággal kapcsolatos értelmiségi gondolkodásban a cigányság már nemcsak szélsőségesen szegény társadalmi csoportként, hanem kultúrahordozóként is megjelent (BECK, 2004).

Ezzel azonban nem oldotta meg a cigányság egyenrangú és egyenértékű iskolázásának kérdése. Nyilvánvalónak látszott a korrekció szükségessége, hiszen a továbbtanulás támogatása nem jelentett gyógyírt az alapiskolázás bajaira. A kilencvenes évek végén sor került a javításra, a (cigány) nemzetiségi oktatás mellett a szociálisan hátrányos helyzetűek számára kialakított preferenciákat is megerősítették (FORRAY, 2005). Ily módon hangsúlyosabbá vált az anyagi támogatás szimbolikus üzenete, hogy „megéri” tanulni, hiszen nemcsak távlatilag, hanem már a jelenben is profitálhat belőle az egyén, a család.

A várt változásokhoz azonban mindez kevésnek bizonyult. A 2002 után kormányra került pártok oktatási tárcája elsőként a cigány tanulók iskolai elkülönítésének felszámolását tűzte ki célul. Az intézményeket a speciális, ún. „képesség-kibontakoztató normatíva” megháromszorozásának kilátásba helyezésével igyekezett anyagilag érdekeltté tenni a roma gyermekek integrált oktatásában. A tárca nagy reményeket fűzött a deszegregációs pályázathoz is: az iskolák nem túl szigorú feltételek mellett sok millió forinthez juthattak, hogy a pénzt saját belátásuk szerint fordítsák bármilyen – az új

Pápai Boglárka, PTE BTK Romológia szakos hallgató, 2013 óta a Wlisslocki Henrik Szakkollégium tagja, mentor

Te miben látod a Wlisslocki Henrik Szakkollégium legfőbb hasznát?

„A legfontosabb szerintem a csapatépítés, az egy szakra járónak a csapatépítése mellett pedig a különböző karoknak a megismerése, illetve különböző embereknek a megismerése. Véleményem szerint nagyon fontos, hogy egymástól nagyon sokat tudunk tanulni, mindenféle tekintetben, mivel különböző évfolyamokra járunk, ezért a tapasztalatainkat ki tudjuk cserélni. Én is tudok adni másnak, illetve nekem is tudnak adni, és ez így nagyon jó.”

tanterem építésétől a pedagógusképzésig terjedő – célra, amely alkalmassá teszi az intézményt az integrációs normatíva igénybevételére. A 2003-as törvénymódosítás is igyekezett visszaszorítani a szegregációt, emellett kötelezővé tett olyan eljárásokat, amelyek a hátrányos helyzetű, különösen a cigány gyermekek egyenrangú beilleszkedését célozták. Az óvodáztatás kiterjesztése, a kezdő évfolyamokon az évismétlés tiltása, a szakiskolai hálózat modernizációja, a cigány/roma és hátrányos helyzetű gyermekek deszegregációja és integrációja, valamint általában a sajátos nevelési igényű gyermekek integrációja voltak a kiemelt célok. A képesség kibontakoztatása tanulóközösségben az eredeti csoporton belül zajlott, differenciáló pedagógiában gondolkodott. Háromszoros normatívával támogatta a hátrányos helyzetűek és a többiek tényleges együttnevelését, heterogén tanulócsoportok létrehozását, fenntartását és az ehhez szükséges módszertan meghonosítását – ösztönözve a pedagógiai kultúra fejlődését (ARATÓ-VARGA, 2007; VARGA, 2012).

Mivel a fenntartó önkormányzatok képviselő-testületei határoznak a kiegészítő normatívák igénybevételéről, előfordult, hogy az iskola vezetése kész lett volna integrált pedagógiai program indítására, ezt a képviselők a többséghez tartozó gyermekek érdekeinek védelmében nem szavazták meg. Bár létrehoztak olyan hivatalokat, amelyek koordinálják a közpénz e céloknak megfelelő elosztását, maga a fenntartó minisztérium sem rendelkezett információkkal az egyes iskolákban zajló tevékenységekről, a támogatások hasznosulásának ellenőrzése is korlátozott volt. Azaz nem volt semmilyen támpont arra, hogy nyomon követhető legyen, mennyire sikeresek a roma gyerekekre is irányuló programok, hogy az iskolák milyen mértékben jogosultak integrációs normatíva igénybevételére, vagy – amennyiben jogosultak lennének – igénybe veszik-e a forrásokat (FORRAY-P. ORSÓS, 2010). Mindezek alapján végül is ez a támogatási forma még a 2010-es kormányváltás előtt lassacskán megszűnt.

A fent bemutatott támogatási rendszer nem közvetlenül a felsőoktatást célozta, hanem a közoktatás alacsonyabb szintjeit. A cél azonban ugyanaz, az oktatásban (is) lemaradó cigány tanulók iskolai sikerességének elősegítése. Mielőtt áttekintenénk a konkrétan e céllal megvalósuló kezdeményezéseket, kitérőt teszünk.

Történelmi minták

A roma közösség, mint etnikai kisebbség, több vonatkozásban is különbözik az ország más nemzeti kisebbségeitől. Egyik jellemzőjük, hogy Európa szinte minden országában élnek csoportjaik, közösségeik, bár régiókban, az egykori államszocialista országokban nagyobb létszámot, magasabb arányt képviselnek, mint Európa más államaiban. Magyarországi nemzeti kisebbségeinknek általában nem jellemzője, hogy élet-színvonaluk (anyagi ellátás, születéskor várható élettartam, egészségi állapot, képzettség stb.) tekintetében lényegesen eltérne a többségétől. A cigányokra viszont éppen a többséghez képest jelentős elmaradás, hátrányok jellemzők valamennyi területen. Jelentős részük a társadalom marginális rétegeibe tartozik.

Helyzetük az elmúlt évtizedben minden vonatkozásban rosszabbodott Európában, anélkül, hogy ez az európaiakban tudatosult volna. Ez nemcsak térségünkre, a volt államszocialista országokra érvényes. Az Európa Tanács egyik beszámolójában ol-

vasható, hogy a romák a tagállamok többségében a diszkrimináció számtalan formáját szenvedik el: „túlságosan gyakran alanyai a diszkriminációnak, marginalizációnak és szegregációnak az oktatás, a foglalkoztatás, a lakáspolitikai- és az egészségügy területén” (www.kulugyminiszterium.hu).

Tehát a nemzeti kisebbségekkel szemben a cigányságnak kétszeresen kisebbségi a státusza. Egyrészt etnikai alapú közösséget, másrészt szociálisan rendkívül hátrányos helyzetű csoportot alkotnak. A másik oldalról viszont a roma közösséget transznacionális vagy transzkulturális kisebbségnek is tekinthetjük, tehát olyan kisebbségnek, amely többé-kevésbé átvette a környezet többségének nyelvét és kultúráját. Ebben az értelemben szokás úgy fogalmazni, hogy ők Európa „legeurópaibb” népe. Számos kutató ebben azt az esélyt látja, hogy a romák a jövőben hozzájárulhatnak az európai integráció elmélyítéséhez (FORRAY-MOHÁCSI, 2002).

A cigány, roma értelmiségi elit kinevelése olyan társadalompolitikai célkitűzés, amivel a közvélemény viszonylag széles köre – nemcsak a polgárjogi célokkal rokonszenvező vagy az ilyen célokért küzdeni is hajlandó szűkebb értelmiségi csoportok – egyet tud érteni. Az ehhez szükséges eszközökről, intézményi feltételekről analógiásan gondolkodva hamarosan az elmúlt évszázad nagy horderejű kísérleteihez jutunk. Az ösztöndíjazás, a tehetséggondozó középiskolák a 20. század első felének jellegzetes eszközei voltak, hogy a nép, különösen a falusi szegénység körében rejtőző „tehetségtartalék” az egész társadalom érdekében feltáruljon, az ide tartozó fiatalok esélyt és támogatást kapjanak a magasabb szintű művelődésre, a felsőbb társadalmi osztályokba való belépésre – egyúttal tanulják meg a közéletben is képviselni népüket.

A tehetségnek és a tehetséggondozásnak ez a felfogása és gyakorlata Magyarországon a két világháború közötti népi gyökerű eszmerendszerekben, szociográfiában, szépirodalomban nyerte megalapozását, kibontakozása állami, egyházi, civil ösztöndíjakban és kollégiumokban valósult meg. Legutóbb Papp (2012) monográfiájában olvashatunk elemzést e mozgalom céljairól, kibontakozásáról. A korszak legjelentősebb

Kalányos Éva, PTE BTK Magyar szakos hallgató, 2013 óta a Wlisslocki Henrik Szakkollégium tagja, ösztöndíjas

Te miben látod a Wlisslocki Henrik Szakkollégium legfőbb hasznát és küldetését?

„Alapvetően úgy gondolom, hogy ez egy nagyon jó kis közösség lesz, miután minden egyes hallgató úgy gondolja, hogy ezt a magáénak fogja tudni és magáénak is fogja érezni. Azon kívül, hogy rengeteg kapcsolatot lehet építeni, segít az egyetemi tanulmányokban, többek között a nyelvtanulásban, ami úgy gondolom, nagyon hasznos dolog, főleg azért, mert ingyenes a számunkra, és a nyelvizsgát ezért egyszerűbben meg lehet szerezni. A szakkollégium legfőbb küldetése, hogy felzárkóztató program jellegű, innentől kezdve a hátrányos helyzetűek is jól megtalálják itt a számításait.”

íróinak nagy hányadánál, a megerősödő szociográfia szerzőinél találunk drámai leírásokat a falusi, a tanyai szegénységről. Újonnan felfedezett, az írni-olvasni tudással éppen csak rendelkező emberek váltak jelentős íróvá (többük félresiklott életével fizetett a nagy társadalmi váltásért). Az a mozgalom, amely a nép – főleg a falusi nép – társadalmi integrálását tűzte ki célul – tulajdonképpen elkötelezett munkája szerves folytatásaként szemlélhette a Népi Kollégiumok megalapítását.

Az első népi kollégium 1939-ben alakult meg Bolyai Kollégium néven (1942-ben a néprajztudós Györfly István nevét vette föl). A háború után újjáalakult a Györfly Kollégium, mellette a történezhallgatókat tömörítő Petőfi Sándor Kollégium működött. Ezek alapították 1946-ban a NÉKOSZ-t (Népi Kollégiumok Országos Szövetsége), amelynek működését az 1949-ben hatalomra került MSZMP megszüntette, a népi kollégiumokat felszámolta. Bár később is történtek kísérletek hasonló programokra, ezek sikertelenek maradtak (ilyen volt pl. a szakmunkások rövid idő alatt történő egyetemi felkészítése).

A NÉKOSZ mozgalom fennállásának néhány éve alatt a parasztsorból származó fiatalok százait juttatta magasabb műveltséghez, indította el művészi pályán vagy vértette fel olyan intellektuális eszközökkel, amelyekkel versenyképesek voltak az értelmiségi pályákon. A népi kollégium és elődjei hatásának egyik fontos része valószínűleg abban van, hogy az intenzív felkészítés a csoporttal együttesen, kollégiumi rendszerben

GALÉRIA

Kalmár Lajos fotója

folyt, kiemelte a fiatalokat eredeti – mai szóval hátrányos helyzetű – szociokulturális környezetükből, és intenzív pedagógiai-társadalmi hatásokkal, a korszak kiemelkedő tanárai, gondolkodói segítségével juttatta el magasabb társadalmi rétegekbe.

A népi kollégium határozott társadalompolitikai célokat képviselt mind bázisa, mind tevékenységének módszerei tekintetében. Értelemszerűen nem lehetett mentes az indoktrinációtól, hiszen szegényparaszt gyerekekből rövid idő alatt városi értelmiségi elitet akart és tudott nevelni. Az átnevelés nemcsak az öntudatot érintette, hanem az identitás egészét is át kellett hatnia ahhoz, hogy sikeres legyen. Az egykori Eötvös Kollégium elit-tudata a tudomány magas szintű művelésére alapozódott, a népi kollégiumban a tárgyi-szakmai tudás mellett a társadalom kiválasztottainak elitjébe tartozásra (KARDOS, 1978; ROTTLER, 1977; KARDOS, 2000; PAPP, 2001, 2002; PUKÁNSZKY – NÉMETH, 2012). Ezek a jellemzők pozitívan és negatívan is értékelhetők, mindenesetre olyan adottságot jelentenek, amelyek mintegy természetes következményei a kiválasztásnak és az alkalmazható pedagógiai eljárásoknak.

A NÉKOSZ rendkívül erős és tartós hatását mutatja, hogy az egykori népi kollégisták elitje évtizedeken át fontos szerepet játszott minden alapvetően újító, vagy éppen forradalmi jellegű társadalmi változásban, az 1956-os forradalom szakmai munkájában éppen úgy, mint a rendszerváltás után.

A rendszerváltás után a cigány, roma népesség jelent meg olyan csoportként, melynek emancipációjához szükségesnek látszott a saját öntudatos, közéleti, politikai aktivitást mutató értelmiségének célzott kinevelése. Kevés cigány fiatal jutott be a felsőoktatásba, de – mint az előbbi évtizedek kudarcos kísérletei is mutatták – ők sem mindig tudtak a diplomáig eljutni. Az ösztöndíj talán megfelelő eszköz volt ahhoz, hogy a továbbtanulási döntés megszületésére bátorítson, anyagi támogatással segítse a kiválasztottakat, de nem nyújtott elegendő segítséget a bennmaradáshoz, a tanulási sikereket akadályozó szociokulturális nehézségek leküzdéséhez (FORRAY-KOZMA, 2010).

Mai roma szakkollégiumok

Korábbi kutatásunkban (FORRAY-BOROS, 2009) vizsgáltunk olyan kezdeményezéseket, amelyek e társadalmi rétegbe tartozó cigány fiatalok diplomássá válását támogatták. Ezek a szakkollégiumok az egykori és mai intézményeket idézik, valójában csak céljaikban hasonlítanak hozzájuk.

A Romaversitas Alapítvány Láthatatlan Kollégiuma (Romver néven emlegetik tanítványai) bevallottan elitképző, tehetséggondozó funkciót betöltő budapesti Láthatatlan Kollégiumot tekintette mintának, amely néhány évvel korábbi civil kezdeményezéssel alakult meg. A Romaversitást 1996-ban a Roma Polgárjogi Alapítvány alapította. 1998-ig szabadegyetemi előadások és nyári egyetemi táborok formájában működött, majd 1998 februárjában a Roma Polgárjogi Alapítvány főállású programigazgatót bízott meg a menedzseléssel és irányítással. A program a Soros Alapítványtól nyert támogatással indult meg, és dolgozott az alapítvány kivonulásáig. Azóta önálló finanszírozásban működik. A „Romver” az ország egészéből pályáztatja a főiskolák és egyetemek roma hallgatóit, ösztöndíjat, sőt külföldi nyelvtanulási lehetőségeket is biztosít a legjobbaknak. A hallgatók a teljes hétvégi ellátás és ösztöndíj mellett kéthetenként

egyetemi előadásokon, fejlesztő tréningeken vesznek részt. A kiválasztottság, a budapesti helyszín, a színvonalas előadások és tréningek – ráadásul a régebbi tagok erős szakmai és társadalmi pozíciója – alkalmasak arra, hogy fejlesszék azt az öntudatot, amelyet az egykori népi kollégiumok biztosítottak tagjaik számára.

Hasonló célokat tűzött ki a Roma Szakkollégium (Gödöllő) „láthatatlan kollégiuma” is, amelynek rövid története nem a Soros Alapítványhoz, hanem egy másik, hazánkban is tevékenykedett külföldi szervezethez, a német Friedrich Ebert Alapítványhoz kötődik. Ez a szakkollégium azonban a finanszírozás hiányában megszűnt.

A Wlislöcki Henrik Roma Szakkollégium (WHS), a Pécsi Tudományegyetem BTK Romológia Tanszék mellett szervezett szakkollégium elsősorban a Romaversitas mintájára szerveződött. Ez azonban egyetlen egyetemen belül működik, tagságát az egyetem nappali vagy levelező tagozatos hallgatói alkotják. Elsősorban a romológia téma-területe iránt érdeklődő roma és nem roma származású fiatalok szakmai műhelyként határozza meg önmagát. A szakkollégium céljai közül leírása szerint az alábbiakat emeljük ki: „Egy klasszikus szakkollégium tevékenységéhez híven azonban talán a legfontosabb célkitűzés, hogy teret adjunk azon roma hallgatók szakmai továbbképzésének, akik tanulmányaikon túl is magas szintű oktatásra tartanak igényt. A szakkollégium hozzájárul a szakmailag sokoldalú, piacképes tudású roma értelmiség képzéséhez. A társadalommal, a szociális viszonyokkal, intézményekkel, társadalmi szervezetekkel, stb. való kapcsolatok minden értelmiségi számára alapvető jelentőségűek, ezért a szakkollégiumban helye van a műszaki, gazdasági, egészségügyi irányultságú diákoknak éppen úgy, mint a bölcsészeti vagy társadalomtudományi szakok hallgatóinak. Távlati cél, hogy a tudományos érdeklődésű diákokat doktori programok felé irányítsuk, és valamennyiük számára kapcsolatokat hozunk létre a munka világával.” – fogalmazza meg az alapító oklevél. Ugyanakkor – amint arra az elnevezés is utal: a 19. század végének nagy magyar ciganológusa volt a névadó – a szakmai tevékenység középpontjában a cigánysággal kapcsolatos ismeretek ápolása, gondozása áll. A szakkollégium kiemelt céljai között szerepel a roma származású tanulók tehetséggondozása, segítése. Az etnicitás nem egyetlen választási kritérium, ezzel egyenrangú célként szerepel az ismeretszerzés a romológia területén, beleértve a magyarországi és európai cigányság eredeti nyelvét (beás és romani) is (LAKATOS, 2011; VARGA, 2011; ORSÓS, 2012; CSERTI CSAPÓ, 2012).

Az alapítás a 2001/2002-es tanévben történt nemzetközi (PHARE) támogatással. A „Vocational College For Roma Students” elnevezésű program keretében olyan szakkollégium létrehozására került sor cigány és nem cigány hallgatók részére, amely összefogja és integrálja a Pécsi Tudományegyetem különböző karain tanuló diákokat, akik érdeklődnek a romológia témaköre iránt. A kezdeti évek sikerei, majd a finanszírozás döccenői után a 2004/2005-ös tanévtől – a hallgatói önszerveződésnek köszönhetően – kapott új lendületet a szakkollégium működése. (Vezetői között a tanzék tanárai, végzős majd végzett hallgatói egyaránt szerepet kaptak: Bíró Boglárka, Beck Zoltán, Varga Aranka, Trendl Fanni nevét emelem ki, az utóbbiak szerepe döntő a jelenlegi új tevékenységben.)

A szakkollégium nem önálló jogi személy, önálló finanszírozása sincsen, pályázatokból fedezi tevékenységét – amely ennek következtében hullámzásokkal jellemezhe-

tő. Megalapításától a Romológia Tanszék és más együttműködő tanszékek tanárai önkéntes munkával segítették tevékenységét. A tanszéken belül azonban saját teremmel rendelkezik, amelyet a hallgatók által készített és benyújtott pályázataiból bútorozott be és szerelt fel számítógépekkel, könyvtárral. A vezetőtanár inkább csak hivatalos képviselő és mentor, mint tényleges vezető, a tanszék többi tanára is támogató tag lehet, döntő szerepe a diákvezetőknek van. 2012-ben a szakkollégium bekerült abba a körbe, amely EU-s forrásból biztosít szakkollégiumi támogatást cigányok számára – a WHS minta-szakkollégium, hiszen hasonló, ráadásul évtizedes múltú kezdeményezés nincsen másutt az országban. (CSERTI CSAPÓ, 2012).

Bár szervezeti, működési rendjében tételesen megjeleníti tevékenységeit, hogy ezekből egy-egy félévben mit valósít meg, az a diákvezetés érdeklődésén, elkötelezettségén múlik. Az elmúlt években a szakkollégium részt vett kiállítás szervezésében, filmvetítések, kulturális rendezvények, konferenciák szervezésében és lebonyolításában, TDK-ban és OTDK-ban, szerkesztett és kiadott egy szakkollégiumi újságot, a hallgatók kurzust szerveztek, kooperatív módszerekkel dolgoztak fel romológiai témákat. Az etnikai identitás erősítésének külön szerepe nincsen, annál kevésbé is lehet, mivel a szakkollégiumba való felvételnél, az ottani munkában hangsúlyosan nem feltétel a cigány, roma származás. Fontos feltétel viszont az érdeklődés, elkötelezettség és munka a cigány, roma kultúra, a szociális problémák megoldása érdekében. A közösség szervező eleme mindezek következtében nem is annyira a szakkollégium, mint inkább a tanszék és a szak.

A 2012-2013 tanévtől ismét új periódus kezdődik a szakkollégium életében. Az Új Széchenyi Terv biztosította (240 milliós!) forrásból lehetőség nyílt jelentős fejlesztésre. A Széchenyi Terv keretében megvalósuló „Komplex hallgatói szolgáltatások fejlesztése hátrányos helyzetű hallgatók számára a Wlislócki Henrik Szakkollégium szervezésében“ (TÁMOP 4.1.1.D – 12/2/KONV-2012-0009) című projekt tevékenységei révén komplex támogatórendszerrel kívánja elérni a célját: az egyetemi diploma megszerzését hátrányos helyzetű elsősorban roma/cigány származású egyetemi hallgatók számára, valamint a társadalmi problémákra érzékeny, szakmailag és tudományosan felkészült roma/cigány származású értelmiség erősítését – adja hírül a Pécsi Stop (2013).

Radnits Réka, PTE BTK Szlavisztika-Romológia BA szakos hallgató, 2013 óta a Wlislócki Henrik Szakkollégium tagja, ösztöndíjas

Te személy szerint mit vársz a Wlislócki Henrik Szakkollégiumhoz való csatlakozásától?

„Nekem a tanulmányaim segítése a legfőbb cél. Amit várok: jó eredményeket a tanulmányaimban, és magabiztos kiállást nagyobb közönség, tényleges nyilvánosság előtt. Tehát magabiztosságot és önbizalmat, emellett olyan emberi kapcsolatokat, amiket később esetleg fel tudok használni az élet bármely területén.”

A komplex támogatórendszer részeként a szakkollégistákat felsőbb éves hallgatói mentorok és oktatói tutorok támogatják tanulmányi, szakmai és tudományos fejlődésükben. E mellett tehetséggondozásuk és kompetencia-fejlesztésük sokféle (kommunikációs, tanulásmódszertani, IKT, nyelvi) képzés és tréning keretében valósul meg. Tudományos fejlődésüket kutatási konferencia szervezése, az azokon való részvétel, valamint a létrejött Romológia című folyóirat segíti. Kiemelt célja a programnak a felsőoktatásban tanulók mellett a középiskolás cigány/roma fiatalok megszólítása és bevonása, az önkéntes tevékenység roma közösségekben, továbbá a szakmai-közösségi együttműködések kialakítása az ország többi roma szakkollégiumával is.

A megfogalmazott célok szerint mindezek egymást erősítve segítik a programba bevont roma/cigány hallgatók sikeres tanulmányi előrehaladását és a felelősségteljes társadalmi szerepvállalását.

Az itt bemutatott, működő roma szakkollégiumok – a Romaversitas és a WHS – komoly inspiráló erőt jelentettek az elmúlt években. Nagy súllyal járult hozzá, hogy Magyarország szerepet vállalt az EU-ban a nyugat-európai országokban is egyre nagyobb társadalmi problémát jelentő cigányság integrálásában. A felsőfokú továbbtanulás, a felelős értelmiség képzése olyan célként fogalmazódott meg, amely támogandó a tagországok számára. (Megjegyzem, hogy a támogatás finanszírozása megoldottnak látszik ugyan, de Magyarországon kívül más tagországban hasonló, sikeres kezdeményezésekkel nem találkozhatunk az interneten.) Magyarországon azonban új kezdeményezések indultak, ezúttal az egyházak részéről.

A közelmúltban létrejött Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat célja, hogy olyan „cigány identitásukat megőrző, keresztyén értelmiségeket neveljenek, akik sokoldalúan képzettek, szakmai munkájukban magas szintre törekednek, nyitottak a fejlődésre, elkötelezettek egyházi közösségeik képviselőire” (FORRAY, 2012). A programnak központi vezetése van, amely összehangolja a tevékenységet, az egyes intézmények pedig egyetemi városokban kaptak helyet.

A keresztény roma szakkollégium működését a kormány 120 millió forinttal támogatja, amelyből az intézmények infrastrukturális fejlesztéseket kezdeményezhetnek és a működésüket finanszírozhatják. Az Új Széchenyi Terv keretében további 1,15 milliárd összeg áll rendelkezésre hároméves időszakra szakmai programok megvalósítására. Feladatuk a tehetséggondozás, a felsőfokú tanulmányok sikerességének támogatása. A diákok érzékennyé tétele a társadalmi problémákra. Arra törekednek, hogy ezek az identitáselemek egymást erősítve illeszkedjenek a diákok identitásába, segítve egy teljesebb önkép kialakítását. Olyan cigány identitásukat megőrző keresztény értelmiségieket neveljenek, akik sokoldalúan képzettek, szakmai munkájukban magas szintre törekednek, nyitottak a fejlődésre és elkötelezettek egyházuk képviselőire (romagov.kormany.hu). Mint láthatjuk, a célok a WHS-sel csaknem teljesen azonosak, csak itt értelemszerűen hangsúlyt kap az egyházak, illetve a kereszténység eszmei rendszere is.

Az egyházi szakkollégiumok jelenleg a következők: Jezsuita Szakkollégium (Budapest), Görögkatolikus Cigány Szakkollégium (Miskolc), Evangélikus Roma Szakkollégium (Nyíregyháza), Wáli István Református Roma Szakkollégium (Debrecen), Keresztény Róma Szakkollégium (Szeged), Debreceni Egyetem Gyermekevelési és Felnőttképzési Kar Roma Szakkollégiuma (Hajdúböszörmény). E szakkollégiumok fontosságát

mutatja, hogy 2012-től külön forrást különítenek el számukra, összefüggésben az EU-s fejlesztési programokkal. Az első évben mindegyik szakkollégiumban 15-20 diák kap helyet, számuk a tervek szerint évente arányosan emelkedik, jelenleg összesen 100 diákkal működnek. A sorból a Jezsuita Szakkollégium emelhető ki, mivel ez a budapesti intézmény nyitotta meg az egyházi cigány szakkollégiumok sorát, kezdeményezte az egyházak aktív szerepvállalását a roma fiatalok felsőoktatási tanulmányainak támogatásában.

A diákok a székhely felsőoktatási intézményeiből kerülnek ki, írásbeli jelentkezés és felvételi vizsga alapján léphetnek be a szakkollégiumba. Itt szállást, teljes ellátást – sem a Romaversitas, sem a WHS nem kínálja ezt a szolgáltatást a tanulmányi idő teljességére – és ösztöndíjat kapnak. Mint szakkollégiumi tagok kötelező foglalkozáson vesznek részt, zömmel általánosan művelő, személyiségfejlesztő kurzusokon, emellett a fenntartó egyház hitéleti rendezvényein.

A bemutatott szakkollégiumok közötti legfontosabb hasonlóság, hogy mindegyik forma a cigányság köréből toborozza tagjait, olyan fiatalokat keres – minden szakkollégium felvételi rendszert is működtet –, akik sikeres tanulmányokhoz várnak és kapnak segítséget. Mindegyik szakkollégium arra törekszik, hogy hallgatóinak látókörét szélesítse, motiválja az adott felsőoktatási intézményben elérhető eredményekre. Egyelőre csak a Romaversitasból és a Wlilocki Henrik Roma Szakkollégiumból vannak információk a programok céljainak eléréséről. Reméljük, hogy mindegyik sikert ér majd el, és reméljük, hogy a diákok pályafutását módunk lesz majd a tervezett kutatással nyomon követni.

A 2012-ben szerveződő, az Európai Unió támogatásával megvalósuló hasonló kezdeményezések egyfelől arra utalnak, hogy az itt bemutatott támogatási forma megfelelőnek látszik a felsőoktatásban tanuló cigány fiatalok támogatásához, társadalmpolitikai célként a népcsoport iskolázottsági szintjének emeléséhez. Konkrét eredményeit és problémáit, javítandó hibáikat is a következő évek mutatják meg.

Boros Julianna, PhD hallgató – PTE Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola, a Wlilocki Henrik Szakkollégium pártoló tagja

Neked miben vált hasznodra a Wlilocki Henrik Szakkollégiumhoz való csatlakozás?

„Nekem, mint pártoló tagnak először kicsit furcsa volt a helyzetem, de nagyon jól éreztem magam. Nagyon hiányzott az, hogy egy közösséghez tartozzak, amikor ide kerültem, hiszen kevés embert ismertem, és ez – a szakkollégiumhoz való csatlakozásom – jó lehetőség volt arra, hogy hasonló gondolkodású, a romológia témája iránt érdeklődő fiatalokkal találkozzak, és hát nem hiába, utána folytattam a PhD-t. Végül is a szakkollégium hatására jelentkeztem az akkor induló Neveléstudományi PhD programra.”

Összegzés

A tanulmány arra kívánt vállalkozni, hogy bemutassa azokat az erőfeszítéseket – elsősorban egyetemi programokat –, amelyek a cigány, roma fiatalok iskolázásában mutatkozó lemaradást kiegyenlíteni törekednek. Az Európai Unió számára prioritásként fogalmazódik meg a cigány, roma népesség foglalkoztatási, iskolázási helyzetének javítása, amit térségünk országainak csatlakozása sürget. Érzékelhető ugyanis, hogy a cigányság – különösen a nem régen csatlakozott országok cigánysága – olyan problémákat jelenít meg Európa gazdag, nyugati országaiban, amelytől eddig meg voltak kímélve.

Az áttekintésben kétféle szempontból is a történeti aspektus kiemelésére törekedtem. Egyrészt bemutattam azokat a hazai kezdeményezéseket, amelyek a hatvanas évek végétől megoldást kerestek a cigány gyermekek és fiatalok sikeresebb iskolázására. Láthattuk, hogy ezek a megoldások tévútnak bizonyultak. A rendszerváltás utáni jogalkotásban a hazai cigányság egyike lett a magyarországi nemzetiségeknek: hasonlóan a németekhez, horvátokhoz, románokhoz, cigány nemzetiségi (kisebbségi) iskolák is alakultak. A Soros Alapítvány mintáját követve hamarosan ösztöndíjat is bevezettek a sikeresen továbbtanulók számára. A következő időszakban nem a nemzetiségi (kisebbségi) létből eredő problémák, hanem a szegénység, a kirekesztettség iskolai problémái-

GALÉRIA

Kalmár Lajos fotója

nak leküzdése kapott prioritást. Ma pedig – alapvetően fenntartva az előző évtizedek felismeréseit és céljait – különös figyelmet kap a felsőfokú továbbtanulás.

Ebben a vonatkozásban tekintetem át a népi kollégiumi mozgalom célkitűzéseit. Hiszen – változó eszközökkel ugyan – az 1930-as és 1940-es évek nagy hatású mozgalma kívánt és ért el sikereket az akkori Magyarország legfeltűnőbb kirekesztett társadalmi rétege, a szegényparasztság felemelésében. Úgy vélem, a cigányság érdekében tett, áttekintett erőfeszítések története ezt idézi – remélhetőleg az elődökhöz hasonló sikerrel.

Irodalom

- ARATÓ Ferenc – VARGA Aranka (2007): A kooperatív hálózat működése. PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs.
- BECK Zoltán (2004): Tekintély és szöveg (Miért van baj a cigány népismerettel?). *Educatio*, 3: 314-319.
- CSERTI CSAPÓ Tibor (2012): A cigány népesség a gazdasági-társadalmi térszerkezetben. Virágmandula Kft, Pécs.
- CSERTI CSAPÓ Tibor (2002): Amikor a Phare-ok csóválja. A Romológia Tanszék Phare-programja. WHS, A Wlislöcki Henrik Szakkollégium kiadványa. I. évf. 1. sz. tavasz, p.3.
- FORRAY R. Katalin (2005): Romológia a nevelésszociológiában. In: Falus Iván – Kelemen Elemér (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány körében*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 63-78.
- FORRAY R. Katalin – BOROS Julianna (2009): A cigány, roma tehetséggondozás intézményei. *Educatio*, 18. 2: 192-203.
- FORRAY R. Katalin – KOZMA Tamás (2010): Társadalmi egyenlőség vagy kulturális identitás? A cigány/roma oktatáspolitikai dilemmái. *Képzés és Gyakorlat*, 8, 2:3-21.
- FORRAY R. Katalin – MOHÁCSI Erzsébet eds (2002): *Esélyek és korlátok*. Külügyminisztérium, Budapest.
- FORRAY R. Katalin (1998): Nemzetiségek, kisebbségek. *Educatio* 7, 1: 50-66.
- FORRAY R. Katalin (2003): Cigány diákok a felsőoktatásban, *Educatio* 11, 3:312-328.
- FORRAY R. Katalin (2012): Cigány diákok a felsőoktatásban. In: Kozma T. – Perjés I. szerk: *Új kutatások a neveléstudományokban*. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottsága-ELTE, Eötvös Kiadó, Budapest. 265-298.
- FORRAY R. Katalin – P. ORSÓS Anna (2010): Hátrányos helyzetű vagy kulturális kisebbség – cigány programok- *Educatio*, 1: 75-87
- FORRAY R. Katalin (2012.): *The Situation of the Roma, Gypsy Communities in Hungary*. Herj, 2. [www. herj.hu/ii-efolyam-2012-2-szam/](http://www.herj.hu/ii-efolyam-2012-2-szam/)
- HAVAS Gábor – LISKÓ Ilona (2002): *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Oktatás-kutató Intézet-Új Mandátum, Budapest.
- KARDOS László ed (1978): *A fényes szelek nemzedéke I-II*. Akadémiai, Budapest
- KARDOS László (2000): Amikor a népi kollégiumokról vallanom kell In: (Pogány Mária): *A NÉKOSZ utóélete*. Püski, Budapest.

- KEMÉNY István (1996): A romák és az iskola. *Educatio*, 6. 1: 115-124.
- LAKATOS Szilvia (2011): A magyarországi romani nyelv oktatásának helyzete. An overview of Romani education in Hungary. In: Bartha Csilla (szerk.): *Multilingualism in Europe. Prospects and practices in East-Central Europe. Conference Abstracts.* MTA Nyelvtudományi Intézet, Többnyelvűségi Kutatóközpont, Budapest.
- PAPP István (2012): A magyar népi mozgalom története. Jaffa, Budapest.
- P. ORSÓS Anna (2005): A nyelvi másság dimenziói: A beás nyelv megőrzésének lehetőségei. *Educatio*, 1:186-194
- ORSÓS Anna (2012): Metszéspontok. A beás nyelv megőrzésének lehetőségeiről. Virágmandula Kft., Pécs. www.digitalbooks.hu/e-book/egyetemi-tankonyv/jegyzet/szociologia/a-beas-nyelv-megorzesenek-lehetosegeirol, (2013. 03. 17.)
- PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András (2012): Neveléstörténet. Az 1945 utáni magyar iskoláztatás története. www.primus.ark.u-szeged.hu/~pukanszky/konyv/ (2012. 04. 03.)
- RÉGER Zita (1978): Cigányosztály, „vegyes” osztály – a tények tükrében. *Valóság* 18. 8: 77–89.
- ROTTLER Ferenc (1977, szerk.): *Sej, a mi lobogónkat fényes szelek fűjják.* Akadémiai, Budapest.
- VARGA Aranka (2012): A cigányságot érintő hazai oktatáspolitikai változások. Mandulavirágzás Konferencia PTE Pécs.
- VARGA Aranka (2011, szerk.): *Esélyegyenlőség a felsőoktatásban 1.* PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs. <http://wlislocki.pte.hu> (2013. 03. 20.)

Internetes források

- www.btk.pte.hu (2009. 06. 09.)
- www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/eu/2011_eu_elnokseg/prioritasok (2012. 06. 10.)
- www.okm.gov.hu (2009. 06. 09.)
- www.romaversitasalapitvany.hu (2009. 06. 09.)
- www.reformatus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=27840:elin-dult-a-kereszteny-roma-szakkollegiumi-halozat-els-taneve&catid= (2012. 03. 16.)
- www.soros.hu/ (2013. 03. 15.)
- www.pecsistop.hu/campus/240-millibol-indult-tehetseggondozas-a-roma-szakkollegiumban/1127692/
- www.romagov.kormany.hu/mi-akkor-is-egyutt-iden-is-megrendeztek-a-kereszteny-roma-szakkollegiumi-halozat-diakjainak-talalkozojat (2013. 03. 17.)